

RAISA ZIANIUK* – MIŃSK (BIAŁORUŚ)

**ARCHIWUM KOŚCIOŁA ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA
W MICHALISZKACH (BIAŁORUŚ) – LOS KOLEKCJI
NA TŁE WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH¹**

**ARCHIVES OF ST MICHAEL THE ARCHANGEL'S CHURCH
IN MIKHALISHKI (BELARUS) – THE FATE OF THE COLLECTION
AGAINST THE BACKGROUND OF HISTORICAL EVENTS**

Abstract

In an institutional sense, there are no parish archives in Belarus acting as independent institutions that perform the function of collecting historical documentation, storing it in an appropriate manner and making it available to researchers. This is due to a number of factors: the suppression of monasteries and closure of churches in the 19th century, the several waves of nationalization of church property, and the persecution in the 20th century. Therefore, the discovery of a collection of documents in a church in the village of Mikhalishki, which survived despite historical socio-political events, although not in its entirety, can be regarded as a unique event.

In this article, an archive is understood as a collection of documents related to the history and activities of a church, parish and/or monastery and kept in the church. According to the preliminary arrangement and inventory created, the archive includes 41 folders, most of which consist of a single document (e.g., a record book or inventory). The article analyses the evolution of the documentary composition of the archive, characterizes the groups of available documents and determines their information potential.

* Raisa Zianiuk – dr historii, European Humanities University w Wilnie (Litwa)

e-mail: zianiukraja@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4743-3538>

¹ Wyrażam wdzięczność proboszczowi parafii św. Michała Archaniola w Michaliszkach ks. Anatolemu Zacharewskiemu za przychylność i pomoc.

Keywords: canons regular of penance; monastery archives; parish archives; record books; visitation records; inventories; suppression of monasteries; Belarus

Translated by Raisa Zianiuk

Michaliszki, niewielka miejscowość historycznej Wileńszczyzny, znajduje się w ostrowieckim rejonie obwodu grodzieńskiego na Białorusi. Do historii weszły przede wszystkim za sprawą kościoła i klasztoru kanoników regularnych od pokuty (białych augustianów). Do dziś zachował się tylko budynek kościoła, który jest włączony do tras zwiedzania jako najbardziej typowy, najmniej przebudowany i najlepiej zachowany zabytek sarmackiej architektury barokowej na Białorusi. Powstanie baroku sarmackiego było wynikiem połączenia ideologii sarmackiej ze środkami artystycznymi europejskiego stylu baroku, który stopniowo rozszerzał się w białoruskiej architekturze sakralnej w XVII wieku².

Kościół w Michaliszkach został fundowany i zbudowany razem z klasztorem kanoników regularnych od pokuty. Losy tego zakonu i jego klasztorów były typowe dla Białorusi: kasacja klasztorów w 1832 roku i przekazanie kościoła do diecezji. Jednocześnie kościół w Michaliszkach miał więcej szczęścia: mimo trudnej sytuacji Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi w XIX i XX wieku nie został zamknięty po powstaniu styczniowym 1863-1864 ani w okresie powojennym w XX wieku, kiedy nawet na terenach zachodniej Białorusi nie funkcjonowało zbyt wiele kościołów katolickich. Kościół ten nie został także w pełni dotknięty falami nacjonalizacji archiwów kościelnych.

Zbiory archiwalne kościoła w Michaliszkach zostały znalezione przypadkowo podczas wycieczki w 2020 roku. Natępnie przeprowadzono wstępną systematyzację dokumentów, które do tej pory były gromadzone częściowo w świątyni i na plebanii. Zespół ten nie był nigdy przedmiotem odrębnych badań, a jego materiały nie były nawet częścią bazy źródłowej w różnych opracowaniach historycznych³.

Pod terminem „archiwum” w niniejszym artykule należy rozumieć nie instytucję, ale zbiór dokumentów i materiałów, które są ważne dla funkcjonowania świątyni i instytucji parafialnych oraz przechowywane w kościołach i plebaniach⁴. W związku z tym celem artykułu jest prezentacja zbioru dokumentalnego przechowywanego w kościele michaliskim i określenie jego potencjału informacyjnego. Dlatego na tym etapie badań nie zostanie przeprowadzona szczegółowa analiza źródłowa dokumentów, a jedynie ich systematyzacja. Jednocześnie będą wskazane czynniki historyczne, które wpłynęły na uformowanie i zachowanie kolekcji w jej dzisiejszym stanie.

² Т. Габрусь, *Сакральная память Астрэвеччыны*, „Наша вера”, (2005) № 33, <https://media.catholic.by/nv/n33/art12.htm> (dostęp: 10.11.2021).

³ Kościół i parafia nie zostały włączone do badań, na podstawie których powstała rozprawa doktorska K. Sytsko dotycząca archiwów parafialnych na Białorusi. Por. К.В. Сыцько, *Дакументы і матэрыялы канца XVII-XX ст. з парафіяльных архіваў рымска-каталіцкага касцёла як крыніцы па гісторыі Беларусі*, Мінск 2019 [kps, Biblioteka Narodowa Białorusi].

⁴ Definicja według Сыцько, *Дакументы і матэрыялы*, s. 4.

Historia kościoła i parafii

Dzieje kościoła i parafii w Michaliszkach można podzielić na dwa wyraźne etapy historyczne – zakonny (1622-1832/1839), kiedy parafia była prowadzona przez Zakon Kanoników Regularnych od Pokuty, i diecezjalny (1832/1839-obecnie), po objęciu jej przez księży diecezjalnych. Na przestrzeni dziejów zmieniała się również administracyjna i terytorialna przynależność kościoła i parafii. Do 1928 roku Michaliszki wchodziły w skład dekanatu wileńskiego. W latach 1928-1939 były częścią dekanatu worniańskiego⁵. Do 1991 roku kościół należał do (archi)diecezji wileńskiej, a od 1991 roku do diecezji grodzieńskiej⁶. Obecnie kościół i parafia wchodzi w skład dekanatu ostrowieckiego diecezji grodzieńskiej Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi.

Budowa kościoła w Michaliszkach związana była z powstaniem tu klasztoru kanoników regularnych od pokuty. Nieliczni historycy zajmujący się historią tego zakonu niemal jednogłośnie mówią o niedostatecznym stanie badań nad jego dziejami⁷. Jednocześnie badacze sztuki regularnie wracają do tematów związanych z cechami artystycznymi architektury i wnętrza kościoła w Michaliszkach⁸.

Pierwszy klasztor kanoników regularnych od pokuty na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego powstał w Bystrycy⁹. Drugim ich klasztorem na Białorusi był ten w Michaliszkach. Jego wzniesienie datuje się na 1622 rok. Fundatorem był Jan Cyprian Brzostowski. Pierwszy kościół, zbudowany przy klasztorze, tradycyjnie był drewniany. Murowana świątynia została zbudowana w połowie XVII wieku i konsekrowana pod wezwaniem św. Michała Archanioła w 1700 roku przez biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego¹⁰. W inwentarzu z 1800 roku

⁵ *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro Anno Domini 1928*, Vilnae 1928, s. 97, 146; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro Anno Domini 1939*, Vilnae 1939, s. 132.

⁶ Diecezja grodzieńska została erygowana przez papieża Jana Pawła II dnia 13 kwietnia 1991 roku bullą *Qui Operam*.

⁷ Np. [Jan Marek Giżycki] J.M.G., *Kanonicy regularni od pokuty na Litwie w XIX w.*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. XIX-XX, Warszawa-Kraków, 1910, s. 254; B. Bonar, M.A. Klemenski, *Nieznanne źródła do dziejów zakonu kanoników regularnych od pokuty – wykaz przełożonych generalnych oraz prepozytów-infultatów klasztoru w Widzieniszkach – edycja źródłowa*, „Nasza Przyszłość”, 132 (2019) s. 79-94; T.M. Trajdos, *Najstarsze fundacje dla kanoników regularnych od pokuty w diecezji wileńskiej*, „Nasza Przyszłość”, 119 (2013) s. 21-66; A. Bruździński, *Kanonicy regularni od pokuty na ziemiach polskich*, Kraków 2003.

⁸ Np. И.Н. Слюнькова, *Монастыри восточной и западной традиций. Наследие архитектуры Беларуси*, Москва 2002, s. 392; А.М. Кулагін, *Каталіцкія храмы на Беларусі. Беларуская Энцыклапедыя*, Мінск 2000, s. 101; tenże, *Каталіцкія храмы Беларусі*, Мінск 2008, s. 237-238; E. Łopaciński, *Nieznanne dane archiwalne do historii sztuki Wilna i W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w.*, „Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki TPN w Wilnie”, III (1938/39) s. 49-107; M. Morelowski, *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwiną*, Wilno 1938-1939, s. 117-118.

⁹ Trajdos, *Najstarsze fundacje dla kanoników regularnych od pokuty*, s. 22.

¹⁰ *Визитная опись Михалишского Римско-Католического костела 1898 г.* Archiwum kościoła w Michaliszkach (dalej: AKM), k. 1.

odnotowuje się, że kościół miał podwójny tytuł – św. Jana Chrzciciela i św. Michała Archaniola¹¹.

Podawane daty budowy murowanej świątyni często się różnią. Tak więc Inessa Sliuńkowa mówi o 1635 roku¹², Anatol Kułagin (jak większość badaczy) podaje lata 1653-1662¹³, Tamara Gabruś twierdzi, że przyjęta data budowy kościoła – 1653 rok nie odpowiada rzeczywistości i najprawdopodobniej nastąpiło to później, bliżej końca XVII wieku. Zdaniem badaczki świadczą o tym dwa fakty – różne tytuły pierwszych kościołów w inwentarzach z różnych lat (św. Jana Chrzciciela i św. Michała Archaniola) oraz konsekracja dopiero w 1700 roku¹⁴.

Dekorację plastyczną kościoła w Michaliszkach wykonano w latach 1684-1700. Zajmowała się tym grupa artystów zagranicznych w składzie: Giovanni Maria Gali, Andrea Capone, Jan Pence pod przewodnictwem nadwornego artysty Jana Kazimierza Sapiehy – Petera Johanna Pertiego (Pietro Peretti) z udziałem miejscowego mistrza Mikołaja Żylewicza. Ta sama grupa mistrzów w latach 1668-1684 stworzyła słynną dekorację kościoła św. Piotra i Pawła na Antokołu w Wilnie¹⁵.

Klasztor był dwukondygnacyjny i znajdował się w pobliżu kościoła. Pierwszy drewniany budynek składał się z 11 pokoi i biblioteki. W 1773 roku rozpoczęto budowę murowanego budynku klasztornego, który według inwentarza z 1783 roku miał wymiary 26 × 11 m, był kryty dachówką i miał dwa kominy. Wewnątrz był układ korytarzowy, piec z zielonych kafli i posadzka z białej cegły¹⁶.

Według inwentarza z 1693 roku klasztor w Michaliszkach liczył 10 mieszkańców¹⁷. Wraz z domem wileńskim był domem formacyjnym. Do 1774 roku mieścił się w nim nowicjat oraz studia filozofii i geometrii¹⁸. W 1777 roku było tu 11 zakonników¹⁹.

Kościół i klasztor tradycyjnie posiadały obiekty charytatywne, takie jak szpital dla chorych i starszych. Na szpital nie było oddzielnego funduszu²⁰. Budynek był drewniany, kryty słomą²¹. Po przejściu kościoła pod diecezję szpital kontynuował swoją działalność. W 1880 roku wzniesiono nowy budynek. Jedną jego część

¹¹ Inwentarz, czyli opisanie Kościoła, Rezydencji, wszelkiego sprzętu, Nabożeństwa, Obligacji funduszowych, oraz zabudowania gospodarskiego w miasteczku Michaliszkach sytuowanego i pod rządą księży Kanoników Regularnych B.B.M.M. od pokuty zostającego [...] Roku 1800 Mca Julii 15 dnia sporządzony [...]. AKM, bez numeracji stron.

¹² Слюнькова, *Монастыри восточной и западной традиций*, s. 392.

¹³ Кулагін, *Каталіцкія храмы на Беларусі. Беларуская Энцыклапедыя*, s. 101; tenże, *Каталіцкія храмы Беларусі*, s. 237-238.

¹⁴ Габрусь, *Сакральная памяць Астравеччыны*.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ T. Trajdos, *Kanonicy regularni od pokuty w Miednikach w ostatnim stuleciu Rzeczypospolitej (1695-1795)*, „Nasza Przyszłość”, 127 (2017) s. 47.

¹⁹ Trajdos, *Najstarsze fundacje dla kanoników regularnych od pokuty w diecezji wileńskiej*, s. 40, 47.

²⁰ Inwentarz [...] 1800 roku. AKM, bez numeracji stron.

²¹ Габрусь, *Сакральная памяць Астравеччыны*.

przeznaczona była na mieszkanie dla organisty, druga dla służby kościelnej²². W 1888 roku obiekt był zamieszkały przez rodzinę ubogich parafian (3 osoby) oraz organistę i jego rodzinę (3 osoby)²³. W 1915 roku budynek szpitala (*богадельни*) według dokumentów archiwum kościelnego był wykorzystywany na potrzeby parafii. Zaznaczono, że znajdowały się tam dwa mieszkania – organisty oraz dzwonnika²⁴.

Odnutowano także działalność szkoły przy klasztorze: wydzielono dla niej drewniany, kryty gontem budynek na dwie izby, w którym w 1781 roku uczyło się siedmioro dzieci (1 pochodzenia szlacheckiego i 6 mieszczan), oraz szereg budynków gospodarczych²⁵.

We wrześniu 1839 roku zespół klasztorny ucierpiał w ciężkim pożarze – spłonęła cała drewniana zabudowa, częściowo ceglany budynek, który ostatecznie został zniszczony w 1944 roku podczas niemieckich bombardowań. Pozostałości cegły wykorzystano następnie do budowy Domu Kultury w Michaliszkach²⁶. Kolejny pożar uszkodził budynki podczas I wojny światowej, ale w 1920 roku zostały one odbudowane²⁷.

Przy kościele działały bractwa – św. Anny (od 1700) i Różańcowe (od 1773). O ich działalności wspomina hr. Konstanty Tyszkiewicz, który pisał: „Kościół Michalski ma swoje dwa bractwa: Ś. Anny i Różańca Ś., bullami Stolicy Apostolskiej, a mianowicie Benedyktów XIII i XIV utwierdzone, które to bulle w archiwum kościelnym przechowują się. Obchodzi on corocznie kilka festów, w liczbie tych fest ś. Antoniego jest jednym z największych”²⁸.

Odpusty i święta odbywały się również w uroczystości: Trzech Króli, św. Józefa, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, św. Joachima, Matki Bożej Różańcowej, w święto patronów kościoła oraz w rocznicę jego konsekracji²⁹.

Duchowieństwo

Liczba osób duchownych w Michaliszkach nie była stała. W początkowym okresie istnienia klasztoru mieszkało tu 10-11 zakonników. Z biegiem czasu ich liczba spadała do siedmiu³⁰. W 1801 roku w klasztorze było dwóch zakonników – 36-letni proboszcz Teofil Block (w zakonie od 1781 roku) i 34-letni Stefan Szołkowski (w zakonie od 1786 roku)³¹. W 1816 roku proboszczem był T. Block, a razem

²² Визитная опись Михалишского Римско-Католического Приходского костела 1898 г. АКМ, без нумерации строн.

²³ Приходской список Михалишского приходского костела за 1880 г. АКМ, без нумерации строн.

²⁴ Книга визитной описи Михалишского римско-католического костела составленная 1915 года. АКМ, без нумерации строн.

²⁵ Габрусь, *Сакральная память Астравеччыны*.

²⁶ Тамże.

²⁷ А. Ярашэвіч, *Міхалішкаўскі кляштар аўгустынцаў*, w: *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, t. 2, Мінск 2006, s. 317.

²⁸ К. Тyszkiewicz, hr., *Wilija i jej brzegi. Pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*, Dreżno 1871, s. 136.

²⁹ Inwentarz [...] 1800 roku. АКМ, без нумерации строн.

³⁰ Габрусь, *Сакральная память Астравеччыны*.

³¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (dalej: LVIA). F. 694. Ap.1. B. 77. K. 12 v.-13.

z nim pracował 56-letni Augustyn Stodolnik³². Według Jana Marka Giżyckiego w 1820 roku proboszczem był ks. Józef Blok³³, rodem z Warmii, mający lat 57, były wizytator i komisarz. W 1827 roku w klasztorze znajdowali się 87-letni³⁴ ks. T. Block i 28-letni ks. Wawrzyniec Kontawt³⁵. W momencie kasaty klasztoru w 1832 roku³⁶ w Michaliszkach było dwóch zakonników. Prawdopodobnie jednak kanonicy pracowali tu do 1839 roku. Wynikało to z prostej przyczyny – braku księży diecezjalnych zastępujących zakonników w kościołach poklasztornych. Charakterystycznym zjawiskiem dla terenu dzisiejszej Białorusi było więc długotrwałe przebywanie mnichów w kościołach skasowanych klasztorów i pełnienie przez nich funkcji duszpasterskich. O tym, że kanonicy przebywali w Michaliszkach do 1839 roku, świadczy inwentarz z 1862 roku, w który wpisano dokument *Akt urzędowy (przyjęcia przez Komisję kościoła i plebanij od księży kanoników od pokuty w roku 1839 września 1 d.)*³⁷. Zapewne tłumaczy to fakt, że w niektórych pracach historycznych rok 1839 jest oznaczony jako rok kasacji klasztoru w Michaliszkach³⁸.

Od 1839 roku pracowali w tej parafii księża diecezjalni. I tak, w grudniu 1845 roku na stanowisku jej administratora był ks. Józef Korsak³⁹. W latach 1846-1856 funkcję proboszcza pełnił Jan Bohatyrowicz, wikariusza nie było⁴⁰. W 1856 roku kościół w Michaliszkach należał do V klasy, z najmniejszym rocznym zabezpieczeniem wypłacanym od państwa w wysokości 230 rubli (najwięcej przyznawano kościołom I klasy – 600 rubli rocznie). Od 21 listopada 1856 roku administratorem był ks. Jan Strzelecki⁴¹, w 1862 roku – ks. Jan Kulesza⁴², w 1868 – ks. Paweł Sokołowski⁴³. W 1873 roku administratorem był Dominik Bartaszewicz, wikariuszem Rafał Fiałkowski, a parafia liczyła 2328 osób. Na cmentarzu znajdowała

³² LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 318. K. 21.

³³ Możliwy jest błąd w imieniu.

³⁴ Wiek jest błędnie podany.

³⁵ J.M.G., *Kanonicy regularni od pokuty na Litwie*, s. 270.

³⁶ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne (Российский государственный исторический архив; dalej: RGIA). F. 821. Op. 11. D. 6. K. 129.

³⁷ Inwentarz podawczy kościoła Parafialnego Michaliskiego w administracją ks. Janowi Kuleszy w roku 1862 miesiąca grudnia 14 dnia sporządzony. AKM. k. 6v.

³⁸ Ярашэвіч, *Міхалішкаўскі кляштар аўгусцінцаў*, s. 317.

³⁹ Inwentarz podawczy [...] ks. Józefowi Korsakowi w roku 1845 mca grudnia 12 dnia. AKM, bez numeracji stron.

⁴⁰ Directorium horarum canonikarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCCLVI, Vilnae 1855, s. 75; Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Bohatyrowiczowi, w roku 1846, mca września 20 dnia. AKM, bez numeracji stron.

⁴¹ Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Strzeleckiemu w roku 1856 listopada 21 dnia. AKM, bez numeracji stron; Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi*.

⁴² Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Kuleszy w roku 1862. AKM, bez numeracji stron.

⁴³ Инвентарная опись [...] составлена при передаче в администрацию кс. Павлу Соколовскому 1868 года Декабря 20 дня. AKM, bez numeracji stron.

się jedna kaplica⁴⁴. W 1874 roku pracował tu ks. Dominik Bartaszewicz⁴⁵. W tym samym roku 9 kwietnia przejął funkcję administratora ks. F. Lenkiewicz⁴⁶. Od października 1882 roku w Michaliszkach pracował ks. F. Sidorowicz⁴⁷, od 1891 – ks. K. Stanewski⁴⁸, w 1897 – ks. M. Kowalewski⁴⁹, od 1897 – ks. Jan Kunicki⁵⁰.

W 1904 roku w kościele pracował tylko jeden ksiądz – Józef Buczyński, a parafia liczyła 2120 osób⁵¹. W 1914 roku proboszczem został ks. Stanisław Brzezowski⁵². W 1923 roku – ks. Benedykt Wierzbicki, a parafia miała 3060 wiernych⁵³. W latach 1924-1930 administratorem był ks. Władysław Matulis, urodzony w 1886 roku (święcenia 1909)⁵⁴. Przez cały okres nieobsadzone było stanowisko wikariusza. W 1928 roku parafia liczyła 4400 parafian, w 1930 roku – 4488. Od 1931 roku administratorem był ks. Jan Żytkiewicz, urodzony w 1882 roku, święcenia przyjął w 1907 roku. Parafia w pierwszym roku jego posługi liczyła 4640 osób⁵⁵. Liczba parafian powoli wzrastała. W 1932 roku było ich 4732⁵⁶. Ksiądz W. Matulis pracował w Michaliszkach do 1937 roku.

W 1937 roku został mianowany administratorem ks. Adolf Sokołowski, urodzony w 1888 roku (święcenia kapłańskie w 1918 roku)⁵⁷. Parafia liczyła wówczas

⁴⁴ Порядок Богослужения для духовенства Римско-Католического исповедания Виленской епархии на 1873 год [...], Вильна 1873, s. 126.

⁴⁵ Порядок Богослужения для духовенства Римско-Католического исповедания Виленской епархии на 1874 год [...], Вильна 1873, s. 181.

⁴⁶ Инвентарная опись [...] при передаче в администрацию ксендзу Ф. Ленкевичу 1874 г. апреля 9 дня. АКМ, bez numeracji stron.

⁴⁷ Инвентарная опись [...] при передаче в Администрацию ксендзу Франциску Сидоровичу 1882 года Октября 14 дня. АКМ, bez numeracji stron.

⁴⁸ Инвентарная опись [...] при передаче в Администрацию ксендзу Константину Станевскому, 1891. АКМ, bez numeracji stron.

⁴⁹ Инвентарная опись [...] при передаче в Администрацию ксендзу Михаилу Ковалевскому, 1897 г. АКМ, bez numeracji stron.

⁵⁰ Инвентарная опись [...] при переходе в администрацию ксендзу Иоанну Куницкаму 16.07.1897 г. АКМ, bez numeracji stron.

⁵¹ Directorium horarum canonikarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MCMIV, Vilnae 1903, s. 162.

⁵² *Skorowidz duchowieństwa, 1914* [b.m.r.w.], s. 112.

⁵³ Directorium horarum canonikarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD 1923, s. 181.

⁵⁴ *Catalogus ecclesiarum et cleri dioecesis Vilnensis pro AD 1924*, Vilnae 1923, s. 103; *Catalogus ecclesiarum et cleri dioecesis Vilnensis pro AD 1925*, Vilnae 1925, s. 96; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1926*, Vilnae 1926, s. 95; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1927*, Vilnae 1927, s. 98; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1928*, Vilnae 1928, s. 97; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1929*, Vilnae 1929, s. 104; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1930*, Vilnae 1930, s. 110.

⁵⁵ *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1931*, Vilnae 1931, s. 110.

⁵⁶ *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1932*, Vilnae 1932, s. 124.

⁵⁷ Pracował w Odelsku (od 1918) i Miorach (1932-1936), Л. Маракоў, *Рэпрэсаваныя каталіцкія духоўныя, кансэраваныя і свецкія асобы Беларусі 1917-1964*, <http://www.marakou.by/by/davedniki/represavanyya-kataliki/svyatyini-belarusi-4astka-1.html> (dostęp: 10.11.2021).

5328 osób⁵⁸. Podczas II wojny światowej ks. A. Sokołowski udzielił schronienia ks. Władysławowi Kaszczycowi, zmuszonemu do opuszczenia parafii w Wieranowie z powodu prześladowań okupacyjnych władz niemieckich⁵⁹. W Michaliszkach pracował aż do swojej śmierci w 1968 roku.

Archiwa parafialne

Tak jak wszędzie, archiwa parafialne na ziemiach białoruskich tworzone były i działały przy kościołach parafialnych. O ich zakładanie i organizację dbały zarówno władze diecezjalne, jak i dziekani, wizytatorzy i proboszczowie parafii. Główną funkcją archiwów parafialnych oraz archiwów kościołów było tworzenie i prowadzenie dokumentacji związanej z funkcjonowaniem parafii jako instytucji. Archiwa klasztorne powstawały i istniały oddzielnie. Różnorodne były funkcje tych zbiorów dokumentów, gdyż miały one dokumentować funkcjonowanie różnych instytucji. Nawet jeśli kościół przy klasztorze pełnił funkcję parafialnego, to zbiory klasztoru były odrębne.

Obecnie istnienie zbiorów historycznych dokumentów w kościołach Białorusi jest wyjątkowe. Jeszcze rzadszym zjawiskiem, jeśli takie dokumenty przechowywane w kościołach są opracowane, jest ich inwentarz oraz odpowiednie przechowywanie dokumentacji i udostępnianie jej zainteresowanym badaczom. Wyjątkowo są one zdigitalizowane i wykorzystywane na przykład w celu wydawania zaświadczeń (z ksiąg metrykalnych). Sytuacja ta wynika z historii. Archiwa zakonne po kasacji klasztorów bardzo często były dzielone tematycznie i przekazywane różnym instytucjom (do archiwów diecezjalnych, izb skarbu itp.), częściowo rozpraszane lub niszczone⁶⁰. Po przekazaniu kościołów klasztornych duchowieństwu diecezjalnemu zaczęto tworzyć archiwa parafialne, w większości z ksiąg metrykalnych, dokumentów gospodarczych oraz korespondencji.

Po ustanowieniu władzy sowieckiej w BSRR (pierwotnie obejmowała wschodnią Białoruś) przeprowadzono nacjonalizację dokumentacji kościelnej, którą przekazywano do archiwów państwowych i ZAGS-ów (urzędów stanu cywilnego). Po zajęciu wschodnich województw Polski przez Związek Sowiecki we wrześniu 1939 roku i przyłączeniu ich do sowieckiej Białorusi władze dokonywały nacjonalizacji zasobów archiwów kościelnych. Podczas przymusowego przekazania ksiąg metrykalnych sporządzano protokoły *узъяття* (wycofania). Na przykładzie protokołu przejęcia dokumentów z kościoła w Nieświeżu można zrekonstruować ich formę (była typowa):

⁵⁸ *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis pro AD 1938*, Vilnae 1938, s. 123, 163.

⁵⁹ T. Krahel, *Martyrologia duchowieństwa archidiecezji wileńskiej 1939-1945*, Białystok 2017, s. 206.

⁶⁰ Р.В. Зенюк, *Организация, деятельность и судьбы архивов римско-католических монастырей Беларуси в конце XVIII–XIX века*, „Вестник Брянского государственного университета”, (2020) №3 (45), s. 62-71; Р.У. Зянюк, *Касацыя рымска-каталіцкіх кляштару ў Мсціславе ў XIX ст.*, „Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Куляшова. Серыя А. Гуманітарныя навукі”, (2021) № 1(57), s. 35-41.

Мы, ниже-подписавшаяся комиссия по из'ятии архивов согл[асно] постан[овлению] Райисполкома г. Несвижа с дня 13.III.1940 г. из'яли архив метрической сист[емы] и др[угие] кост[ельные] книг[и] с Польского костёла г. Несвижа о рожд[ении], о крещ[ении], о браке, о разводе и о смерти с 1832 г. по 13.III.1940 г. Дня 13.III.40 г. Председ[атель] комиссии Инспектор О.А.Г.С. У.Н.К.В.Д. по Баранов[ичской] обл[асти] Представитель Райкома Представитель Р. К. И.⁶¹

Jeszcze w połowie lat 40. XX wieku duchowieństwo katolickie próbowało wykorzystać zasób archiwów parafialnych do pomocy w ekspatriacji, która była raczej ucieczką z ZSRR. Takie wydawanie zaświadczeń zorganizował m.in. ks. Jan Wasilewski, wikariusz generalny diecezji pińskiej. Według naczelnika urzędu stanu cywilnego NKWD porucznika Ciemlaka (Temlaka) w raporcie z dnia 19 lipca 1955 roku z Pińska (zachowana pisownia oryginału):

У настоятеля Пинского костела Василевского имеются метрические книги с 1932 по 1945 год, по которым он выдает свои метрические свидетельства и другие справки с приложением своих печатей, за которые берет от граждан деньги в сумме 50 руб. и продуктами.

Выданные свидетельства о рождении и другие справки никакой юридической силы не имеют.

Кроме этого Василевский берет от граждан свидетельства о рождении выданные обл.архивом ЗАГС и выписывает свои свидетельства на польском языке. Неисключена возможность, что Василевский может выдать и тем гражданам, которые не относятся к римско-католической вере с тем расчетом, чтобы их ополячить и дать возможность выехать на территорию Польши. Все свидетельства о рождении выданные обл.архивом ЗАГС замененные Василевским хранятся у его в канцелярии. Мною Василевскому ставился вопрос о сдачи книг, но мотивирует тем, что якобы им были сданы в 1939 г. в архив ЗАГС. Кроме этого мной ставился вопрос не принимать от граждан наших свидетельств о рождении и не оставлять их у себя, но он и до сего времени продолжает⁶².

⁶¹ Cyt. za: Сыцько, *Дакументы і матэрыялы*, s. 157.

⁶² „Proboszcz Pińskiego kościoła Wasilewski posiada księgi metrykalne z lat 1932-1945, według których wystawia metryki i inne zaświadczenia z pieczęciami, za które pobiera od obywateli pieniądze w wysokości 50 rubli i produkty. Wydane akta urodzenia i inne akta nie mają żadnej mocy prawnej. Ponadto Wasilewski zbiera od obywateli akta urodzenia wydane przez regionalne archiwum ZAGS-u i wypisuje swoje zaświadczenia w języku polskim. Nie jest wykluczone, że Wasilewski mógł wydawać [takie zaświadczenia] również i osobom nienależącym do wyznania rzymskokatolickiego w celu ich spolonizowania i umożliwienia im wyjazdu na terytorium Polski. Wszystkie akta urodzenia wydane przez regionalne archiwum ZAGS-u i zastąpione przez Wasilewskiego są przechowywane w jego biurze. Postawiłem przed Wasilewskim kwestię przekazania ksiąg, ale ów twierdzi, że niby zostały one przekazane do archiwum ZAGS-u w 1939 roku. Ponadto podniosłem kwestię nieprzyjmowania naszych metryk urodzenia od obywateli i niezostawiania ich u siebie, ale on wciąż to robi”. Narodowe Archiwum Republiki Białorusi (dalej: NARB). F. 952. Wop. 1. Spr. 2, K. 230-230 v. (Książd J. Wasilewski został aresztowany 22 sierpnia 1945 roku, zmarł w łagrach; por. NARB. F. 952. Wop. 1. Spr. 2. K. 236).

Tworzenie archiwum kościoła i klasztoru św. Michała Archaniola w Michaliszkach rozpoczęło się w momencie ich erygowania. Pierwszymi dokumentami, które stanowiły podstawę zasobu, były dokumenty fundacyjne. Ze względu na swoje znaczenie były one najbardziej zagrożone. Już w drugiej połowie XVIII wieku biskup inflancki Józef Kossakowski oraz Michał Brzostowski i Michał Radziszewski chcieli zmniejszyć fundusz na uposażenie kanoników michaliskich. Efektem tych działań było zainteresowanie wspomnianymi dokumentami i kradzież niektórych z nich⁶³.

Prawdopodobnie w czasie wojny 1812 roku częściowo zniszczeniu uległo również archiwum parafialne, choć większość informacji dotyczy rozproszenia ruchomości. Według hr. K. Tyszkiewicza:

Zakrystya nie posiada starych i bogatych sprzętów, ani sam kościół ich niema. Niegdyś słynął ten Kościół bogactwem sreber, lecz te, z powodu proceduru zaprowadzonego z biskupem Kassakowskim, przez XX Kanoników Regularnych, gdy u Brzostowskich zlokowanemi zostały (...) kościółowi przywracanemi nie były. Resztę sreber i droższych sprzętów, które wciąż znajdowało się w kościele Michaliszkowskiego, została zrabowana przez Francuzów w 1812 roku podczas ucieczki z Moskwy. Nawet napój z relikwiami został wyniesiony z kościoła przez rabusia, ale odrywając jedną stronę talerza, upewnił się, że nakrycie nie jest wykonane ze srebra, wrzucił świętą rzecz do lasu, gdzie później znalazł i wrócił do kościoła⁶⁴.

Kasata klasztorów przeprowadzona w 1832 roku wpłynęła na likwidację archiwum zakonnego. Kontynuowało jednak działalność archiwum parafialne, do którego napływały sukcesywnie dokumenty. To z okresu diecezjalnego ocalała większość dokumentów w obecnym zasobie (78% wszystkich akt zachowanych w archiwum kościoła).

Następnym etapem w działalności archiwum był okres międzywojenny. Z tego czasu pozostało niewiele dokumentów – dwa inwentarze i księga kasowa. Jest też kolekcja międzywojennych polskich czasopism, do dziś nieuporządkowana.

Kościół michaliski funkcjonował także w czasach sowieckich. Było to powszechne na terenach zachodniej Białorusi (wcielonych województw II Rzeczypospolitej) w przeciwieństwie do wschodniej Białorusi, gdzie w okresie międzywojennym władze sowieckie zamknęły wszystkie kościoły katolickie. Po II wojnie światowej, pomimo licznych próśb wiernych, nie otwarto i nie zarejestrowano żadnego kościoła ani wspólnoty katolickiej we wschodniej Białorusi, w przeciwieństwie do zachodniej części państwa⁶⁵. Działalność kościoła w Michaliszkach, podobnie jak innych niezamkniętych w okresie sowieckim, przyczyniła się do zachowania archiwum parafialnego⁶⁶. Wśród kościołów, które nadal działały w okresie powojennym w BSRR, według Kiryła Sytsko w 95% przypadków zachowały się w nich

⁶³ Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi*, s. 133.

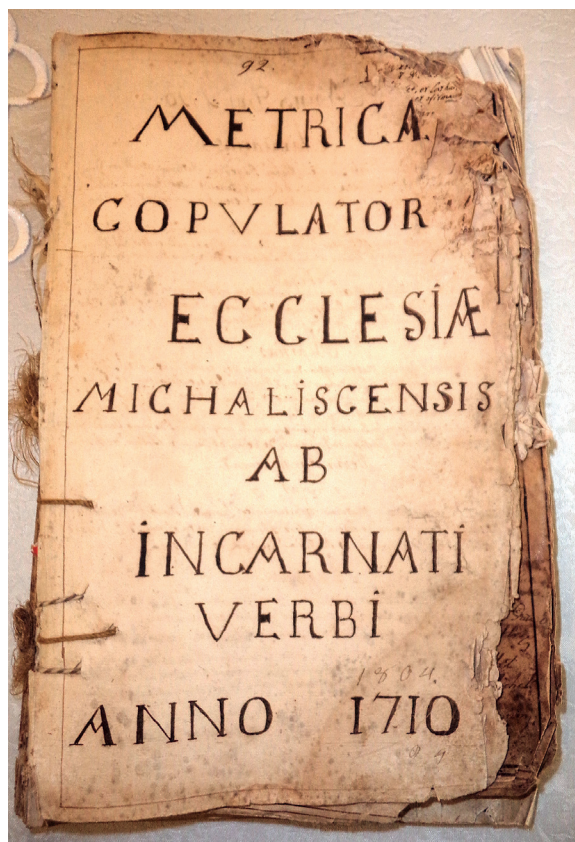
⁶⁴ Tamże, s. 57.

⁶⁵ Р.У. Зянюк, К.А. Крывічаніна, А.Г. Цымбал, В.В. Яноўская, *Культурна-духоўнае жыццё беларускага грамадства. Нарыс, в: Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, Т. 4, Мінск 2018, s. 86-87.

⁶⁶ Сыцько, *Дакументы і матэрыялы*, s. 37.

archiwalia. Zdecydowana większość tych kościołów znajdowała się na terenie obecnej diecezji grodzieńskiej. Do dziś odnaleziono tam najwięcej archiwów parafialnych, o różnym stopniu zachowania dokumentacji. Ich zasób waha się od 25 do 200 dokumentów⁶⁷. W zdecydowanej większości tych archiwów znajdują się dokumenty nieopracowane i niezinventaryzowane. Przeważnie nie są one wprowadzone do obiegu naukowego, a badaczom udostępnia się je sporadycznie.

Zachowane do dziś dokumenty archiwum kościoła michaliskiego można podzielić na kilka grup według przeznaczenia funkcjonalnego. Pierwsza z nich to metryki, zachowane w różnym stopniu. Według K. Sytsko, właśnie ta grupa zwykle jest największa w ocalałych archiwach parafialnych⁶⁸. W przypadku kościoła w Michaliszkach jest inaczej – księgi metrykalne są trzecim zbiorem według liczby dokumentów, po inwentarzach i aktach wizytacji (il. 1).

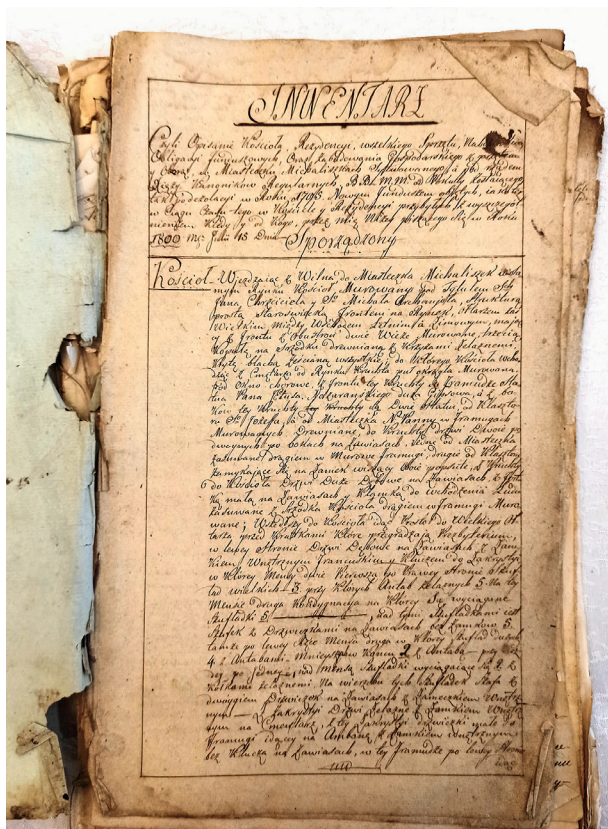

Il. 1. Metryka z 1710 roku (najstarsza z zachowanych w archiwum). Źródło: archiwum kościoła w Michaliszkach

⁶⁷ Tamże, s. 38.

⁶⁸ Tamże, s. 57.

Archiwum przechowuje grupę inwentarzy, reprezentowanych zarówno przez pojedyncze egzemplarze (czystopisy), jak ich duplikaty. Są to inwentarze z lat: 1800, 1845, 1846, 1856, 1862, 1864, 1868, 1870, 1874, 1882, 1891, 1897 (2 egz.), 1931, 1937. Zbiór zawiera również inwentarz bez daty, a także część inwentarza z 15 listopada 1901 roku. W XIX wieku tradycyjnym zjawiskiem było tworzenie inwentarza przy objęciu stanowiska przez nowego administratora parafii. Takie egzemplarze zachowały się za lata: 1800 (il. 2), 1845, 1846, 1856, 1862, 1864, 1868, 1870, 1897.

Il. 2. Inwentarz z 1800 roku (najstarszy zachowany w archiwum). Źródło: archiwum kościoła w Michaliszkach

Akta wizytacji zachowały się za lata: 1862, 1889, 1891, 1893, 1895, 1897, 1898, 1915 (ostatni zbiór zawiera jako integralną część *Inwentarz 1920 roku 3 października* z listami z lat: 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 oraz stronę z wyliczeniem tego, „co przybyło za proboszcza Jana Żytkiewicza od 1931 roku”). W swojej formie i treści wszystkie te akta wizytacji są inwentarzami. W tytule są oznaczone jako *Визитная опись*, a na końcu – *инвентарь*.

W archiwum znajdują się też dokumenty parafialne *Lista parafian rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego w Michaliszkach z 1880 roku (lista spowiadających się)*⁶⁹ i zakonne – można do nich włączyć częściowo zachowany przywilej dla bractwa oraz inwentarz z roku 1800. Niestety, poza metrykami, nie zachowało się więcej dokumentów odzwierciedlających początkowy okres istnienia kościoła i klasztoru.

Są też w nim dokumenty gospodarcze – *Główna księga kasowa kościoła parafialnego w Michaliszkach. Rok 1938, 2/X [do 1939 roku]* i *Pokwitowanie subskrypcji ks. Sokołowski Adolf, 1958* oraz dokumenty referencyjne – *Notacya na pisma urzędowe przychodzące 1862 roku miesiąca października [do 1895]*. Przechowuje się także drukowane księgi liturgiczne (mszały) i periodyki (tab. 1).

Tabela 1. Ewolucja układu archiwum parafialnego kościoła w Michaliszkach

Lista dokumentów wg inwentarza z roku 1862 ⁷⁰ (nazwy wg Inwentarza)	Lista dokumentów wg inwentarza z roku 1931 ⁷¹ (nazwy wg Inwentarza)	Kolekcja dokumentów w roku 2021 (nazwy w wersji skróconej ⁷²)
Księgi metryk chrzestnych		
od roku 1715 Marca 3 dnia do 1740 r. Apr. 20, kart 91, metr. 1884	Metryki urodzonych 1714-1740	Metryki ochrzczonych od 1727 r.
od roku 1740 Maj 1 d. do 1748 8bra 28 d., kart 36, 701	Metryki urodzonych 1740-1748	
od roku 1748 9bra 1 d. do 1760 Xbra 31 d., kart 44, metr. 1011	Metryki urodzonych 1748-1760	
od roku 1761 Stycz 1 d. do 1770 Marca 19 d., kart 47, metr. 942	Metryki urodzonych 1761-1770	
od roku 1770 Mai 25 d. do 1784 roku Xbra 11 d., kart 74, metr. 1392	Metryki urodzonych 1770-1784	Metryki ochrzczonych 1770-1785
od roku 1785 Jul 17 do 1796 roku 8bra 11 d., kart 35, metr. 836	Metryki urodzonych 1785-1791	Metryki ochrzczonych 1785-1796
od roku 1796 8bra 16 d. do 1816 roku Xbra 24 d., kart 79, metr. 1770	Metryki urodzonych 1796-1816	
od roku 1818 Stycz. 12 d. do 1827 Lut 3 d., kart 34, metr. 782	Metryki urodzonych 1817-1826	Metryki ochrzczonych 1817-1826
od roku 1829 Mai 20 d. do 1836 8bra 25 d., kart 96, metr. 830	Metryki urodzonych 1827-1836	Metryki ochrzczonych 1826-1836

⁶⁹ Приходской список [...]. AKM, bez numeracji stron.

⁷⁰ *Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Janowi Kuleszy w roku 1862 grudnia 14go dnia sporządzony.* AKM, k. 6-7v.

⁷¹ *Inwentarz sporządzony 2 stycznia 1931 roku.* AKM, k. 7.

⁷² Pełne nazwy z opisem stanu zachowania zob. Aneks 1.

od roku 1836 8bra 24 d. do 1848 Mai 28 d., kart 80, metr. 590	Metryki urodzonych 1836-1848	
od roku 1848 Jul 4 d. do 1855 Stycz. 31, kart 98, metr. 566	Metryki urodzonych 1848-1855	
od roku 1855 Stycz 31 do 1860 Junij 5 d., kart 100, metr. 488	Metryki urodzonych 1855-1860	
od roku 1860 Junij 5 do roku tera- źniejszego, kart 200, metr. 313	Metryki urodzonych 1860-1869	
	Metryki urodzonych 1869-1874	
	Metryki urodzonych 1874-1879	
	Metryki urodzonych 1880-1884	
	Metryki urodzonych 1884-1896	
	Metryki urodzonych 1896-1902	
	Metryki urodzonych 1902-1910	
	Metryki urodzonych 1910-1919	
	Metryki urodzonych 1919-1922	
	Metryki urodzonych 1922-1930	
Metryki ślubne		
od roku 1710 Stycz.1 do 1739 9bra 27 d., kart 25, metr. 440	Metryki ślubu 1770-1785	Metryki ślubu 1710-1740
od roku 1739 7bra 8 d. – 1760 9bra 23, kart 17, metr. 238	Metryki ślubu 1827-1848	
od roku 1761 Stycz. 28 – 1770 Stycz. 20 d., kart 12, metr. 141	Metryki ślubu 1848-1870	
od roku 1770 Jul 1 d. – 1787 9bra 21 d., kart 25, metr. 244	Metryki ślubu 1870-1888	
od roku 1787 9bra 22 d. – 1796 9bra 20 d., kart 8, metr. 58	Metryki ślubu 1888-1904	
od roku 1796 9bra 20 d. – 1827 lut. 5 d., kart 46, metr. 570	Metryki ślubu 1904-1918	
od roku 1828 stycz. 9 d. – 1848 mai 28 d., kart 58, metr. 262	Metryki ślubu 1920-1922	
od roku 1848 Julij 4 d. – terazniej- szego czasu kart 100	Metryki ślubu 1922-1930	

Metryki pogrzebowe		
od roku 1761 7bra 20 d. do 1770 Lut. 20 d., kart 5, metr. 56	Metryki pogrzebowe 1796-1826	Metryki pogrzebowe 1828-1845
od roku 1771 Apr 29 d. do 1784 Xbr 12 d., kart 21, metr. 558	Metryki pogrzebowe 1846-1848	
od roku 1784 Jul 16 d. do 1796 Xbra 10 d., kart 40, metr. 404	Metryki pogrzebowe 1848-1868	Metryki pogrzebowe 1785-1796
od roku 1796 Xbra 20 d. do 1826 roku 9bra 13 d. kart 40, metr. 1450	Metryki pogrzebowe 1868-1884	Metryki pogrzebowe 1868-1884
od roku 1845 list 4 d. do terazniej- szego czasu	Metryki pogrzebowe 1884-1901	
	Metryki pogrzebowe 1901-1920	
	Metryki pogrzebowe 1920-1922	
	Mertyki pogrzebowe 1922-1930	
Examina przedślubne		
od roku 1827 Stycz. 9 d. do 1841 8bra 12 d., kart 95, exam. 22		
od roku 1842 Stycz. 11 d. do 1846 r. Lut.24 d., kart 52, exam. 50		
od roku 1847 Stycz. 19 d. do 1854 Pazdzier. 1, kart 100		
od roku 1854 List. 27 d. do tera- źniejszego, kart 100		
Spisy ludności 1830 roku		
Spisy ludności 1836 do 1838		
Spisy ludności 1852 do 1859		
	Spisy parafialne za 1924	
	Spisy parafialne za 1925	
	Spisy parafialne za 1927	
	Spisy parafialne za 1928	
Księga przychodów i rozchodów Probostwa Michałiskiego od roku 1795 do roku 1831		
Wizyta Generalna roku 1820		

Księgi Professów		
Od roku 1796 do 1822		
Od 1822 do 1837		
Od 1837 do 1845		
Od 1845 do 1863		
Księga trzeźwości		
Księga składek na kościół Michali- ski 1852 roku		
Papiery w zeszytach nieoprawne		
Inwentarz Michaliskiego kościoła i plebnij z r. 1800		Inwentarz [...] 1800
Akt urzędowy przyjęcia przez Ko- miśnię kościoła i plebanij od księży kanoników od pokuty w r. 1839 wrzesnia 1 d.		
Inwentarz podawczy Michali- skiego kościoła i plebanij księdzu Józefowi Korsakowi w r. 1845 grudnia 12go dnia		Inwentarz podawczy [...] ks. Józefowi Korsakowi w r. 1845
Inwentarz podawczy – ks. Bohaty- rowiczowi w r. 1846 wrzes. 20 d.		Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Bohatyrowiczowi, w r. 1846
Inwentarz podawczy ks. Janowi Strzeleckiemu r. 1856 list. 21		Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Strzeleckiemu w r. 1856
		Inwentarz podawczy [...] ks. Janowi Kuleszy w r. 1862
Spisy ludności roku 1846		
Spisy ludności roku 1848		
Spisy ludności roku 1850		
Spisy ludności roku 1852		
Spisy ludności roku 1858		
Spisy ludności roku 1859		
Spisy ludności roku 1861		
		Spisy ludności za 1880 r.
Wizyta 1849 r.		
Wizyta 1861 r.		
Wizyta oprawa podpisem i pieczę- cią biskupią stwierdzona r. 1862 Augusta 17 d.		Wizyta kościoła [...] dnia 16 sierpnia 1862 roku

Kopia bulli Ojca S. Piusa IX o rozgraniczeniu Diecezji, stwierdzona podpisem i pieczęcią Biskupim Wacława Żylińskiego w r. 1850 Stycznia 3 d.		
Akt rozgraniczenia dyecezji z kopia listu Arcybiskupa Holowińskiego na imię Wileńskiego Biskupa Wacława Żylińskiego w r. 1850 stycznia 3 d.		
Spisy alfabetyczne metryk Chrzestnych od r. 1780 do r. 1860 Ślubnych od r. 1780 do r. 1855 Pogrzebowych od r. 1780 do r. 1861		
Księgi należące do bractwa 1. Księga przychodów Bractwa przy kościele Michaliskim S. Anny r. 1771 2. Księga przychodu i rozchodu sporządzona w r. 1836 3. Księga przychodu sporządzona w r. 1857 4. Księga rozchodów sporządzona w r. 1857		
Księga oprawiona w sofjan z klamkami z r. 1720 zawiera w sobie imiona zapisanych do Bractwa, Akta i Ustawy Bractwa S. Anny exystującego przy Michaliskim Parafialnym kościele		
Nad to w Archiwum Michaliskiego kościoła znajduje się skrzyneczka, niewielka, drewniana z zasuwką u wierzchu z etykietą „Skład Patentów i Przywilejów Kościoła Michaliskiego” a te są następne: 1. Przywilej Kościołowi Michaliskiemu z roku 1749 Papieża Benedykta IXgo na pergaminie pisany 2. Przywilej Klemensa XIII Papieża z r. 1758 na pergaminie		

3. Dwa przywileje Generala Zak. S. Dominika Jana Tomasza de Boxodors na wprowadzenie festu i Różańcowego bractwa w Michaliskim kościele z r. 1773 4. Pismo Rządzącego Diecezją Wileńską, Biskupa Dalkoneńskiego, Suffragana Trockiego JW. Jana Cywińskiego o z reformowaniu bractwa S. Anny przy Michaliskim kościele z r. 1846 lipca 12 d. za N. 1158 5. Patent Wiker.General. na Reliquie Drzewa Krzyża S. z r. 1858 9br 19 d. 6. Patent Vice Kustosza katedry wileń. Ks. Karolewicz z r. 1859 Junij 5go na reliquie SS. Pańskich, jako to: S. Floryjana Men., S. Teofila Menczen. i S. Andrzeja Boboli znajdujących się w relikwiarzu w kaplicy na mogiłach 7. Pismo Arcybiskupa Mohilewskiego Rządzącego Diecezją Wileńską JW Wacława Żylińskiego z d. 12 grudnia 1858 r. Za N 1582 pozwalające kaplicę fundowaną przez JW Ksawerego Kotowicza na mogiłach, na grobie Jego żony S.P. Filipiny z Chludzińskich Kotowiczowej poświęcić i wedle potrzeby w każdym czasie Msze S. odprawiać 8. Akt poświęcenia wyżej wspomnianej kaplicy w r. 1859 lipca 8 dnia 9. Ukaz konsystorski z dnia 23 grudnia 1859 r. za N. 12663 o zapomodze dawanej Plebanij Michaliskiej przez JW Ksawerego Kotowicza z majątku Michaliszskiego po rs. 107. 70 kop. rocznie. Przy tem pismienne zobowiązanie u tegoż Pana Kotowicza, do regularnego wysyłania wyżej wspomnianej sumy		
---	--	--

		Wizyta 1893
		Wizyta 1895
		Wizyta 1897 (1898)
		Wizyta 1898 r. (2 egz.)
		Inwentarz, bez daty
		Inwentarz [...] 1864 r.
		Inwentarz [...] 1868 r.
		Inwentarz [...] 1870 r.
		Inwentarz [...] 1874 r.
		Inwentarz [...] 1882 r.
		Inwentarz [...] 1891 r.
		Inwentarz [...] 1897 r.
		Inwentarz [...] 1897 r.
		Część inwentarza od 15 listopada 1901 r.
		Wizyta 1915 r.
	Inwentarz za 1922	Inwentarz [...] 1920 r. 3 października (z dodatkiem za lata 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930)
	Inwentarz za 1923	
	Inwentarz za 1924	
	Inwentarz za 1925	
	Inwentarz za 1926	
	Inwentarz za 1927	
	Inwentarz za 1928	
	Inwentarz za 1929	
	Inwentarz za 1930	
		Inwentarz 1931 r.
		Inwentarz 1937 r.
	Archiwalne pisma za lata 1841-1870-1874-1888-1845-1864-1885-1868-1882	
		Notacya na pisma urzędowe przychodzące 1862 roku
		Główna księga kasowa kościoła parafialnego w Michaliskach. Rok 1938
	Mszały pełne 2 (nowy i stary)	Mszały (4 szt.)
	Mszały pełne 3 żałobne	

	3 rytuały stare	
	1 podręczna do chorych	
	1 ewangeliczka	
	2 książki adoracyjne	
		Pokwitowanie [...] ks. Sokołowskiego Adolfa, 1958 r.
		Periodyki międzywojenne

Źródło: opracowanie własne

Wykazy nie zawierają dokumentów majątkowych, jak również związanych z funkcjonowaniem klasztoru. Wynika to z faktu, że w 1783 roku kapituła kanoników wydała zarządzenie, w którym dla lepszego zachowania dokumentów, zwłaszcza oryginałów aktów fundacyjnych i dotacyjnych, konieczne było ich przesłanie do archiwów prowincjonalnych w Wilnie⁷³. Tam, w prepozyturze kanoników na Zarzeczcu, miało funkcjonować archiwum. W klasztorach należało przechowywać tylko wypisy (wyciągi) z tych dokumentów, które zostały przekazane do archiwów prowincji. Być może to tłumaczy ich brak nawet na listach dokumentów zapisanych w aktach wizytacji. Z kolei w 1819 roku Rzymsko-Katolicki Konsystorz Duchowny wydał nakaz sporządzenia spisu dokumentów kasowych i przekazania ich do archiwum diecezjalnego, czego dokonał wizytator zgromadzenia ks. Cezary Kozłowski w roku 1823⁷⁴. Jednak według tego spisu liczba dokumentów finansowych parafii w Michaliszkach wynosiła tylko pięć jednostek, z czego trzy za 1815 i 1816 rok, a dwa za 1785 i 1795⁷⁵.

Dokumenty, które najliczniej zachowały się w archiwum, mają charakter gospodarczo-ekonomiczny, np. inwentarze. Wynika to z ich praktycznego znaczenia dla zachowania wyposażenia i architektury budynku kościelnego, majątku kościelnego i parafialnego. Zachowanie ksiąg metrykalnych można częściowo wytłumaczyć ich chronologią, ponieważ przetrwały najstarsze, które być może nie interesowały osoby odpowiedzialne za ich przekazywanie do urzędów stanu cywilnego w wyniku nacjonalizacji majątku kościelnego w okresie sowieckim. Należy jednak wziąć pod uwagę również czynnik ludzki. Prawdopodobnie zachowaniem archiwum zajęli się duchowni, którzy pracowali w Michaliszkach (ks. A. Sokołowski). Dokumenty przechowywane w kościele w Michaliszkach mogą być wykorzystane w multidyscyplinarnych badaniach naukowych: mikrohistorycznych (historia parafii w Michaliszkach, historia miasta i regionu), artystycznych (ewolucja wnętrza i architektury świątyni), historia życia codziennego, antropologia historyczna, genealogia.

⁷³ Trajdos, *Najstarsze fundacje dla kanoników regularnych od pokuty*, s. 47-48.

⁷⁴ LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 574. K. 1.

⁷⁵ LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 574. K. 2.

Aneks 1. Wykaz dokumentów przechowywanych w kościele w Michaliszkach

Księgi metrykalne

1. Księga metrykalna ślubów kościoła w Michaliszkach od 1710 do roku 1740
[bez oprawy, bez numeracji stron, stan zły, część stron poniszczona].
2. Księga metrykalna ochrzczonych od 1727 roku
[w złym stanie, bez okładki, język łaciński].
3. Księga metrykalna ochrzczonych od 25 marca 1770 do 1785 roku
[bez twardej okładki, bez numeracji stron, stan dobry, język łaciński].
4. Księga metrykalna porzebów od 1785 do 1796 r. / Księga metrykalna ślubów kościoła w Michaliszkach od 1787 roku
[dwustronna książka, okładka twarda, zniszczona, bez numeracji stron, język łaciński].
5. Księga metrykalna ochrzczonych od 1785 do 1796 roku
[okładka zniszczona, bez numeracji stron, język łaciński].
6. Księga metrykalna ochrzczonych od 1817 roku
[34 karty, twarda okładka, stan dobry, język łaciński].
7. Księga metrykalna ochrzczonych od grudnia 1826 roku do 1836 roku
[96 kart, stan dobry, bez okładki, język polski].
8. Księga metrykalna pogrzebów od maja 1828 do października 1845 roku
[księga bez początku i bez końca, bez oprawy, bez numeracji stron, stan zachowanej części dobry; do księgi włożona jest 1 karta dokumentu o przedślubnej zapowiedzi Władysława Twarogala z Ostrowieckiej parafii, 21.11.1932 roku, język polski].
9. Księga metrykalna pogrzebów od 28 kwietnia 1868 roku do grudnia 1884 roku
[101 kart, stan dobry, bez twardej okładki, bez numeracji stron, język rosyjski].

Lista parafian

10. Lista parafian Kościoła rzymskokatolickiego parafialnego w Michaliszkach za 1880 rok (Księga spowiadających się i przyjmujących Komunię św. Kościoła rzymskokatolickiego parafialnego w Michaliszkach za 1880 rok)
[stan dobry, bez numeracji stron, język rosyjski].

Inwentarze

11. Inwentarz czyli opisanie kościoła [...] w miasteczku Michaliszkach sytuowanego [...] 1800 roku
[okładka cienka, bez numeracji stron, język polski].
12. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Józefowi Korsakowi w roku 1845 mca grudnia 12 dnia sporządzony
[stan zadowalający, bez okładki, kontury niektórych kart są zniszczone, dokument jest zachowany do punktu „Sprzęty w domu plebańskim”].
13. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Janowi Bohatyrowiczowi, w roku 1846, mca września 20 dnia sporządzony
[6 stron, stan zadowalający, bez okładki].
14. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Janowi Strzeleckiemu w roku 1856 listopada 21 dnia
[stan dobry, bez numeracji stron, język polski].
15. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Janowi Kuleszy w roku 1862 grudnia 14go dnia sporządzony
[9 kart, stan dobry, język polski].

16. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Ignacjowi Minejce lipca 30 dnia 1864 roku
[10 kart, bez twardej okładki, język rosyjski].
17. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Pawłowi Sokołowskiemu 1868 roku grudnia 20 dnia
[10 kart, bez twardej okładki, język rosyjski].
18. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Dominikowi Bartoszewiczowi 1870 roku stycznia 9 dnia
[11 kart, bez okładki, język rosyjski].
19. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. F. Lenkewiczowi 1874 roku Kwietnia 9 dnia
[bez okładki, bez numeracji kart, język rosyjski].
20. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Franciszkowi Sidorowiczowi 1882 roku października 14 dnia
[bez okładki, bez numeracji stron, stan dobry, język rosyjski].
21. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Konstantynowi Staniewskiemu, 1891 rok
[bez okładki, bez numeracji stron, z dodatkową uwagą „о разрешении совершать крестный ход”, język rosyjski].
22. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Janowi Kunickiemu 1897 roku lipca 16 dnia
[stan zadowalający, bez okładki, niektóre karty częściowo zniszczone, język rosyjski].
23. Inwentarz podawczy kościoła parafialnego Michaliskiego w administracye ks. Michałowi Kowalewskiemu, 1897 r.
[stan dobry, bez okładki, 7 stron, język rosyjski].
24. Dokument bez okładki, część stron zniszczona, wizyta lub inwentarz
[rozpoczyna się od „Opisu kościoła”, kończy się pozycją „Archiwum parafialne”, karty częściowo poniszczone, nie wcześniej niż 1900 r., język rosyjski].
25. Zniszczony rękopis bez początku i końca – część inwentarza z dnia 15.11.1901
[język rosyjski].
26. Inwentarz sporządzony 2 stycznia 1931 roku
[12 kart, bez twardej okładki, język polski].
27. Inwentarz sporządzony dnia 15 kwietnia 1937 roku
[bez twardej okładki, bez numeracji stron, stan dobry, język polski].
28. Инвентарная опись
[inwentarz, bez początku, zaczyna się od drugiej karty, 7 stron, język rosyjski].

Dokumenty gospodarcze

29. Główna księga kasowa kościoła parafialnego w Michaliszkach. Rok 1938, 2/X [do 1939 r.]
[do księgi włożone są 2 karty listu do duchowieństwa diecezji wileńskiej o „Księdze pamiątkowej” w hołdzie jubileuszowym na X-lecie rządów arcybiskupich J.E.X. Metropolity R. Jałbrzykowskiego; twarda okładka, bez numeracji stron, język polski].

Dokumenty referencyjne

30. Notacya na pisma urzędowe przychodzące 1862 roku miesiąca października
[do listopada 1895 roku, twarda okładka, języki: rosyjski, polski, łaciński].

Akta wizytacji

31. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona dnia 16 sierpnia 1862 roku [bez numeracji stron, język polski].
32. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1888 roku [8 kart, 16 stron, bez okładki, stan dobry, język rosyjski].
33. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1893 roku kwietnia 19 dnia [częściowo zachowany dokument, 6 kart, język rosyjski].
34. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1895 roku [5 kart, bez okładki, język rosyjski].
35. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1898 roku [bez okładki, bez numeracji stron, język rosyjski].
36. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1898 roku [bez okładki, bez numeracji stron, stan dobry, język rosyjski].
37. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1898 roku [bez okładki, bez numeracji stron, stan dobry, język rosyjski].
38. Wizyta kościoła Parafialnego Michaliskiego [...] sporządzona w 1915 roku [twarda okładka, język rosyjski; w księdze jest „Inwentarz Parafialnego R.-Katoickiego Kościoła Michaliskiego 1920 roku 3 października” z dopisem za 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 lata oraz karta „Co przybyło za proboszcza Jana Żydkiewicza od 1931 roku”].

Różne dokumenty

39. Pokwitowanie ks. Adolfa Sokołowskiego, 1958 r. [1 karta, język rosyjski].
40. Różne karty.
41. Częściowo zachowane karty, w tym część karty z przywilejem dla bractwa.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Bonar Barbara, Klemenski Marcin, *Nieznane źródła do dziejów zakonu kanoników regularnych od pokuty – wykaz przełożonych generalnych oraz prepozytów-infulatów klasztoru w Widzieniażkach – edycja źródłowa*, „Nasza Przyszłość”, 132 (2019), s. 79-94.
- Bruździński Andrzej, *Kanonicy regularni od pokuty na ziemiach polskich*, Kraków 2003.
- [Giżycki Jan Marek] J.M.G., *Kanonicy regularni od pokuty na Litwie w XIX w.*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. XIX-XX, Warszawa-Kraków 1910.
- Jaraszewicz Aliaksandr, *Michajliszkauski klasztor auhuscinau*, w: *Wialikaje kniastwa Litouskaje. Encykłapedyja*, t. 2, Minsk 2006, s. 317.
- Krahel Tadeusz, *Martyrologia duchowieństwa archidiecezji wileńskiej 1939-1945*, Białystok 2017.
- Kułażyn Anatol, *Katolickija chramy Bielarusi*, Minsk 2008.
- Kułażyn Anatol, *Katolickija chramy na Bielarusi*, Minsk 2000.
- Łopaciński Euzebiusz, *Nieznane dane archiwalne do historii sztuki Wilna i W.X. Litewskiego od XVII do początków XIX w.*, „Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki TPN w Wilnie”, III (1938/39) s. 49-107.
- Morełowski Marian, *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwiną*, Wilno 1938-1939.

- Sliuńkowa Inessa, *Monastyri wostocznaj i zapadnoj tradicij. Nasledije architektury Bielarusi*, Moskwa 2002.
- Sytsko Kiryl, *Dakumenty i materyjały kanca XVII-XX st. jak krynicy pa historyi Bielarusi*, Minsk 2019 [kps, Biblioteka Narodowa Białorusi].
- Trajdos Tadeusz, *Kanonicy regularni od pokuty w Miednikach w ostatnim stuleciu Rzeczypospolitej (1695-1795)*, „Nasza Przyszłość”, 127 (2017) s. 21-52.
- Trajdos Tadeusz, *Najstarsze fundacje dla kanoników regularnych od pokuty w diecezji wileńskiej*, „Nasza Przyszłość”, 119 (2013) s. 21-66.
- Tyszkiewicz Konstanty, *Wilija i jej brzegi. Pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*, Drezno 1871.
- Wialiki histaryczny atlas Bielarusi*, t. 4, Minsk 2018.
- Zianiuk Raisa, *Kasacyja rymśka-katalickich klasztaŕau u Mscisławie u XIX st.*, „Wiesnik Magiliouskaga dziaŕžaunaha uniwersiteta imia Kuliaszowa. Seryja A. Humanitarnyja nawuki”, (2021) № 1, s. 35-41.
- Zieniuk Raisa, *Organizacija, dejatelnost i sudby archiwow rimsko-katoliczeskich monastyriej Bielarusi w konce XVIII – XIX wiekie*, „Westnik Brianskogo gosudarstwenno-go uniwersiteta”, (2020) № 3, s. 62-71.

Netografia

- Gabruś Tamara, *Sakralnaja pamiać Astrawieczczyzny*, „Nasza Wiera”, (2005) № 33, <https://media.catholic.by/nv/n33/art12.htm> (dostęp: 10.11.2021).
- Marakou Leanid, *Represawanyja katalickija duchounyha, kansekrwanyja i swieckija asoby Bielarusi 1917-1964*, <http://www.marakou.by/by/davedniki/represawanyja-kataliki/svyatyni-belarusi-4astka-1.html> (dostęp: 10.11.2021).

ARCHIWUM KOŚCIOŁA ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA W MICHALISZKACH (BIAŁORUŚ) – LOS KOLEKCJI NA TLE WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH

Streszczenie

W znaczeniu instytucjonalnym na Białorusi nie istnieją archiwa parafialne jako niezależne instytucje pełniące funkcję gromadzenia historycznej dokumentacji, jej właściwego przechowywania i udostępnienia badaczom. Wynika to z wielu czynników: kasacji klasztorów i zamykania kościołów w XIX wieku, kilku fal nacjonalizacji majątku kościelnego i prześladowań w XX wieku. Dlatego odkrycie zbioru dokumentów w kościele we wsi Michaliszki, który mimo historycznych wydarzeń społeczno-politycznych przetrwał, choć nie w całości, można traktować jako wyjątkowe wydarzenie.

W niniejszym artykule archiwum rozumiane jest jako zbiór dokumentów związanych z historią i działalnością kościoła, parafii i/lub klasztoru i przechowywanych w kościele. Zgodnie ze wstępnie wykonanym uporządkowaniem i stworzonym inwentarzem archiwum składa się z 41 teczek, w większości złożonych z jednego dokumentu (np. księgi metrykalnej lub inwentarza). W artykule dokonano analizy ewolucji składu dokumentacyjnego archiwum, scharakteryzowano grupy dostępnych dokumentów oraz określono ich potencjał informacyjny.

Słowa kluczowe: kanonicy regularni od pokuty; archiwa klasztorne; archiwa parafialne; księgi metrykalne; akta wizytacji; inwentarze; kasata klasztorów; Białoruś